

İSTİCVABA İLİŞKİN OLARAK HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU İLE GETİRİLEN DÜZENLEMELER

*Arş. Gör. Uğur YAĞCI **

GİRİŞ

İsticvap, 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanun'u döneminde olduğu gibi 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu¹ döneminde de önem arz etmektedir. İsticvabın asıl amacı, dava konusu olan vakıalar hakkında var olan çelişik durumları gidermek ve aydınlatmaktır. İsticvap, kanunda her ne kadar delil olarak kabul edilmemiş olsa da, öğretide bir ispat vasıtası olduğu öne sürülmüştür. İsticvap ile hâkim, isticvap edilen taraftan kendisini bağlayacak beyan alma hakkına sahiptir. İsticvap edilen taraf, sorguya katılmaz ise isticvap konusu vakıaları ikrar etmiş sayılacaktır. İkrar edilmiş vakıalar ise, Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 187/2 gereğince çekişmeli sayılmaz ve bunun sonucu olarak da ispatı gerekmez (HMK m. 188/1).

İsticvap, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 169. maddesi ile 175. maddeleri arasında düzenlenmiştir. HMK'da yer alan bu düzenlemeler 1086 sayılı HUMK'dan bazı konularda farklılıklar göstermektedir. HMK ile isticvabına karar verilen tarafın hâkimle yüz yüze gelmesi amaçlanmış, bu sebeple mahkemeye gelememesi durumunda aynı davaya bakan hâkim tarafından ses ve görüntü yoluyla isticvap edilebileceği düzenlenmiştir. Mahkemenin yargı çevresi dışında fakat mahkemenin bulunduğu ilde bulunan kişilere (mahkemenin yargı çevresi dışındaki bir ilçede bulunsa bile) dahi mahkemeye gelme mecburiyeti getirilmiştir. Ancak mahkemenin bulunduğu il dışında oturanlar için ses ve görüntü nakline ilişkin teknik imkânlardan yararlanmak suretiyle bunun sağlanması öngörülmüştür. İsticvap olunacak kişi, mahkemenin bulunduğu il dışında olur, ses ve görüntü nakline ilişkin tekniklerden yararlanma imkânı da bulunmazsa, istinabe yoluyla isticvap edilebileceği belirtilmiştir.

İsticvap konusunda Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile getirilen yeni bir hüküm ise, tanıklığa ilişkin bazı hususların isticvap için de ayrı bir maddede

* Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı.

¹ RG. 4.2.2011, 27836.

düzenlenmiş olmasıdır. Tanıklıkla ilgili; sır saklama nedeniyle çekinme (HMK m. 249), menfaat ihlali tehlikesi nedeniyle çekinme (HMK m. 250), mahkemede dinlenilme (HMK m. 259), bilgilendirilme (HMK m. 260), dinlenilme şekli (HMK m. 261), tarafların yapmalarının yasak olduğu davranışlar (HMK m. 262) ve tercüman kullanılması (HMK m. 263) ile ilgili hükümler, niteliğine aykırı düşmedikçe, isticvapta da uygulanır (HMK m. 175).

Çalışmamızda ilk olarak isticvabın tanımı, hukuki niteliği üzerinde durulacaktır. Sonra, isticvabın konusu ve isticvap edilecek kimseler bakımından yapılan düzenlemeler açıklanacaktır. Daha sonra isticvap kararı ve bu kararın tebliğ edilmesi ile ilgili değişiklikler anlatılacak ve son olarak ise, isticvabın yapılma usulüne değinilecektir.

I. İSTİCVABIN TANIMI VE HUKUKİ NİTELİĞİ

A. İsticvabın Tanımı

İsticvap, sözlükte sorup cevap alma, cevap alma maksadıyla söyletme, sorguya çekme anlamlarına gelmektedir². Hukuk ıstılahında ise, İsticvap, bir tarafın kendi aleyhine olan belli bir vakıa hakkında mahkemece sorguya çekilmesidir³. Öğretideki bir görüşe göre ise isticvap, daha geniş olarak dava konusu vakıaların gerçek veya gerçek olmadığı konusunda, hâkimde kanaat uyandırma amacıyla, davanın taraflarının hâkim tarafından sorguya çekilmesi olarak tanımlanmıştır⁴. İsticvap, bir tarafın sadece Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 169-175'teki usule göre sorguya çekilmesi ile gerçekleşebilir⁵.

² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Yeniden Düzenlenmiş ve Genişletilmiş 18. Baskı, Ankara 2001, s. 455; Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Yenilenmiş 3. Baskı, Ankara 2006, s. 325.

³ Baki Kuru/Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz, *Medeni Usul Hukuku*, 22. Baskı, Ankara 2011, s. 362; Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Muhammet Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 13. Baskı, Ankara 2012, s. 504; Abdurrahim Karlı, *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*, 6100 Sayılı HMK Hükümlerine Göre Yargıtay Kararları İşlenmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 274-275; Oruç Hami Şener, "Medeni Yargılama Hukukunda Tarafların İsticvabı", *Yargıtay Dergisi*, Ocak-Nisan 1990, S.1-2, C. 16, s. 59; Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü El Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul 1995, s. 409; İbrahim Özbay, *6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Neler Getirdi?*, 1. Baskı, Ankara 2012, s. 191; YHGK, E. 2009/6-477, K. 2009/546, T. 18.11.2009 (www.kazanci.com, E.T. 14.11.2012).

⁴ Erdal Tercan, *Medeni Usul Hukukunda Tarafların İsticvabı (Tarafların Bilgisine Delil Olarak Başvurulması)*, Ankara 2001, s. 77.

⁵ Kuru/Arslan/ Yılmaz, s. 363; Karlı, s. 557; Özbay, s. 191.

B. İsticvabın Hukuki Niteliği

İsticvabın hukuki niteliği konusunda öğretilerde görüş birliği bulunmamaktadır. İsticvap sonucunda, ikrar elde edilmesi mümkündür. İsticvabın sonucunda ikrar elde edilmesinin mümkün olması ve ispatla yakın ilgisi sebebiyle isticvabın delil olduğu görüşü savunulmaktadır⁶. Ancak isticvap, hukukumuzda delil olarak düzenlenmemiştir. Öğretilerde hâkim olan görüşe göre de isticvap delil olarak kabul edilmeyip davanın aydınlatılmasına katkıda bulunan bir usul işlemi olarak kabul edilmiştir⁷.

Usul işlemi, dar ve geniş anlamda kullanılabilir. Dar anlamda usul işlemi, davanın ilerlemesine yardımcı olan ve davanın taraflarınca yapılan şart ve etkilerini usul hukukunda doğuran işlemlerdir⁸. Geniş anlamda usul işlemi ise, bir davada ileri sürülmekle, yargılamanın inşasına veya davada durumun ortaya çıkmasına, yargılamanın ilerlemesine veya engellenmesine sebep olan her işlemdir⁹.

İsticvabı usul işlemi olarak kabul eden görüşün aksine öğretilerde isticvabı delil olarak kabul eden yazarlar şunlardır:

Üstündağ'a göre, isticvap, diğer delillerin mevcut olmaması veya yetersiz olması halinde başvuru talii bir ispat vasıtası olmayıp hâkimin takdirine göre, deliller ile birleştirilebilen bir ispat vasıtasıdır¹⁰.

⁶ Saim Üstündağ, *Medeni Yargılama Hukuku*, 2. Baskı, C. 1, İstanbul 1977, s. 635; Tercan, İsticvap, s. 134-135; Mehmet Akif Tutumlu, *Bilimsel Görüşler ve Yargıtay Kararları Işığında Medeni Yargılama Hukukunda Delillerin İleri Sürülmesi*, 2. Baskı, Ankara 2002, s. 392; Yavuz Alangoya/Kamil Yıldırım/Nevhis Deren-Yıldırım, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirme ve Öneriler*, İstanbul Barosu Yayınları, 1. Baskı, Ağustos 2006, s. 103-106; Timuçin Muşul, *Medeni Usul Hukuku*. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Esas Alınarak Hazırlanmış 3. Baskı, Ankara 2012, s. 330-331, dn. 443; Mert Namlı, *Türk ve Fransız Hukukunda İsticvap ve Tarafların Dinlenmesi (Danışman: Prof. Dr. Nevhis Deren Yıldırım)*, İÜSBE, YYT, İstanbul 2007, s. 40.

⁷ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 505; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 363; Şener, s. 61; Necip Bilge/Ergun Önen, *Medeni Yargılama Hukuku*, 3. Baskı, Ankara 1978, s. 484; Ansay, s. 249; Ergun Önen, *Medeni Yargılama Hukuku*, Ankara 1979, s. 185; Bilge Umar, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Ankara 2011, s. 470; Ejder Yılmaz, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Ankara 2012, s. 945.

⁸ Abdurrahim Karşlı, *Medeni Usul Hukukunda Usuli İşlemler*, 1. Baskı, İstanbul 2001, s. 42; Dinçer Yılmaz, *Medeni Usul Hukukunda Davadan Feragate İlişkin Hükümlerin İdari Yargılama Usulünde Uygulanması*, (Danışman: Doç. Dr. Sema Taşpınar Ayvaz), AÜSBE, YLT, Ankara 2011, s. 9.

⁹ Karşlı, *Usuli İşlemler*, s. 43; Yılmaz, s. 9.

¹⁰ Üstündağ, s. 635.

Tercan ve Tutumlu da isticvabın sadece ikrar elde etmeye yönelik bir araç olduğunun kabul edilmesinin modern ispat teorisiyle ve medeni usulün amacıyla bağdaşmayacağını ifade etmiş ve isticvabın delil olarak kabul edilmesinin önünde hiçbir engel bulunmadığı yönünde görüş beyan etmiştir¹¹.

Ayrıca isticvabı delil olarak kabul eden diğer bir görüş tarafından, isticvabın HMK’da delil olarak düzenlenmemesi eleştirilmiştir. Bu görüşe göre taraf isticvabının delil olarak kabul edilmemesi, tarafı önemli bir bilgi kaynağı, delil olarak kabul eden modern ispat çerçevesine uygun değildir. Çünkü karşılaştırmalı hukukta şekli bir delil olan taraf yemininin yerini, taraf isticvabı almıştır¹².

İsticvap kurumunu, hâkimin re’sen başvurabileceği deliller başlığı altında inceleyen Muşul da isticvabı delil olarak kabul etmektedir¹³.

Diğer bir görüşe göre medeni usul hukukunun amacı “maddi gerçek” ve “adalet”tir. İhtilafı en iyi taraflar bileceği için medeni usulün amacına ulaşabilmesi için onlardan bilgi kaynağı olarak yeterince yararlanılmalıdır. Ayrıca tarafların isticvabına delil niteliği tanınmadan onun sadece ikrar elde etmede bir araç olduğunu belirtmek ispatın belirli bir çerçeveye hapsedilmesi, hâkimi şekli delillere ve şekli ispata mahkûm etme anlamına gelecektir. Oysa medeni usul hukukunun “maddi gerçek” ve “adalet” amacına ulaşabilmesi için, modern usul kanunlarının benimsediği gibi ispatın mümkün olduğunca esnek olması gerekir. İşte bu sebeplerden dolayı bu görüşe göre de isticvap bir ispat aracıdır¹⁴.

Yargıtay’ın isticvabın hukuki niteliği hususunda yerleşmiş içtihadından bahsetmek zordur. Çünkü Yargıtay’ın bir kararında “*Hukuk davalarında hâkim, tarafların istekleri ve gösterdikleri kanıtlar ile bağlıdır. Ancak, toplanan kanıtların hüküm kurma yolunda yetersiz kalması durumunda; hâkim, usul yasasında yazılı sorguya çekme (isticvap) ve yemin gibi olanaklardan yararlanmak suretiyle kendiliğinden (re’sen) soruşturma yaparak gerçeği bulmak zorundadır*” diyerek isticvabı delil olarak algıladığı anlaşılmaktadır¹⁵. Buna Karşılık Yargıtay birçok kararında isticvabı başlı başına delil

11 Tercan, İsticvap, s. 134-135; Tutumlu, s. 392.

12 Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, Değerlendirme ve Öneriler, s. 103-106.

13 Muşul, s. 330-331, dn. 443.

14 Namlı, s. 40.

15 Y. 1. HD., E. 1987/1347, K. 1988/2838, T. 2.4.1987 (YKD., Nisan 1988, C. 14, S. 4, s. 465); Namlı, s. 39; Tercan, İsticvap, s. 325.

olarak kabul etmeyip bir davada o dava ile ilgili belli vakıaların açıklığa kavuşturulması, varlığı ve yokluğu konusunda aleyhine olan tarafın ikrarının sağlanması amacıyla hâkimin kendiliğinden veya taraflardan birinin istemini kabul ederek başvurabileceği usuli bir işlem olduğuna hükmetmiştir¹⁶.

Her ne kadar, dava ile ilgili vakıaları en iyi bilen kişiler taraflar olsa da, taraflar kendi davalarında en şüpheli kişi konumunda olduklarından isticvabın başlı başına bir delil olarak kabul edilmeyip davanın aydınlatılmasına katkıda bulunan bir usul işlemi olarak kabul edilip kanunda usul işlemi olarak düzenlenmesi kanaatimizce de yerindedir.

İsticvap kurumunu, tarafların dinlenilmesi kurumu ile karıştırmamak lazımdır. Tarafların hâkim tarafından duruşmada dinlenmesi, açıklamalarının alınması isticvap değildir. Hâkim, aydınlatma ödevini yerine getirmek için tarafları ve tarafların vekillerini usulüne uygun olarak davet edip her zaman dinleyebilir (HMK m. 144/f. 1); açık olmayan ve çelişkili konularda açıklama isteyebilir (HMK m. 31). Tarafların bu şekilde dinlenmesi, isticvaptan farklıdır. Tarafların dinlenmesinde hâkim, değişik sebeplerle tarafların bilgisine başvurur, isticvapta ise tarafların aleyhine olan hususlarda, özellikle ikrar elde etme amacı vardır¹⁷. Tarafın davayı aydınlatmak amacıyla dinlenmesi, çelişkinin bertaraf edilmesi, boşluğun doldurulması, açık olmayan hususların açıklanmasına yöneliktir¹⁸.

Tarafların isticvabı, sadece tahkikat aşamasında mümkün olduğu halde, tarafın dinlenmesi, davanın her aşamasında mümkündür¹⁹. Ayrıca taraf, kural olarak dinlenmek için çağrıldığı duruşmaya gelmezse, sadece mazeretsiz gelmediği duruşmada yapılan işlemlere itiraz edemez (HMK m. 150/f. 2); isticvap için çağrılan taraf çağrıldığı duruşmaya gelmez ise, sorulan vakıaları

¹⁶ YHGK, E. 2009/6-477, K. 2009/546, T. 18.11.2009; YHGK, E. 2006/9-315, K. 2006/465, T. 21.6.2006; Y. 13. HD., E. 2003/11403, K. 2004/1235, T. 10.2.2004; Y. 13. HD., E. 1990/6807, K. 1991/860, T. 31.1.1991 (www.kazanci.com, E.T. 12.09.2012); YHGK, E. 2006/9-315, K. 2006/465, T. 21.6.2006 (www.ictihatlar.net, E.T. 12.09.2012).

¹⁷ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 504; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 362; Şener, s. 62; Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Yargılama Usulleri*, 7. Baskı, Ankara 1960, s. 249.

¹⁸ Yavuz Alangoya, *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların Ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler*, İstanbul 1979, s. 160; Saim Üstündağ, *Medeni Yargılama Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul 1977, C. I, s. 634; Ömer Ulukapı, *Medeni Usul Hukukunda Tarafların Duruşmaya Gelmemesi*, Konya 1997, s. 156; Tercan, *İsticvap*, s. 78; İlker Hasan Duman, *Hukuk Mahkemesinde Tarafların Sorgusu, AD.*, Mayıs-Haziran 1985, Yıl: 76, S. 3, s. 715.

¹⁹ Ulukapı, s. 156; Tercan, s. 83; Alangoya, *Vakıaların ve Delillerin Toplanması*, s. 160-161; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 505; Karşlı, *Ders Kitabı*, s. 558; Duman, s. 715.

ikrar etmiş sayılır (HMK m. 171). İkrar ise, bir tarafın kendi aleyhine olan bir vakianın doğru olduğunu mahkeme önünde beyan etmesidir²⁰.

İsticvap kurumunun en önemli sonucu, müeyyidesinde kendisini gösterir. Yani isticvap için çağrıldığı duruşmaya gelmeyen veya duruşmaya gelip sorulan soruları cevapsız bırakan taraf bu vakıaları ikrar etmiş sayılır. İkrar edilmiş vakıalar ise, Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 187/f. 2 gereğince çekişmeli sayılmaz ve bunun sonucu olarak da ispatı gerekmez (HMK m. 188/f. 1).

Taraf duruşmaya gelerek sorulanlara cevap verirse, sonuç bakımından isticvap usulü ya da tarafların dinlenilmesi usulüne göre çağrılması önem arz etmez²¹.

İsticvap, taraflarca getirilme ilkesine tabi olan davalarda söz konusudur. Buna karşılık, kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda, isticvap hükümleri uygulanmaz; çünkü tarafların ikrarı hâkimi bağlamaz. Bu sebeple kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda sadece tarafların dinlenmesine ilişkin hükümler uygulanır²².

İsticvap, “dava malzemesinin taraflarca getirilmesi” ilkesinin bir sınırlamasıdır. İsticvap ile dava malzemesinin toplanmasında mahkemeye etkile-yici tedbir alma imkânı sunulmaktadır²³.

II. İSTİCVABIN KONUSU VE İSTİCVAP EDİLECEK KİMSELER BAKIMINDAN YAPILAN DÜZENLEMELER

A. İsticvabın Konusu

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 169. maddesinin 2. fıkrası, eski Kanununun 230. maddesinin 2. fıkrasının²⁴ güncelleştirilmiş şeklidir. Buna göre

²⁰ Karşılı, Ders Kitabı, s. 275; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 545; Taylan Özgür Kiraz, *Medeni Yargılama Hukukunda İkrar*, Ankara 2005, s. 38-39.

²¹ Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 362.

²² Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 362; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 505.

²³ Ekkehard Becker-Eberhard, Dava malzemesinin Taraflarca Getirilmesi İlkesinin Esasları ve Sınırları, Çev. M. Kamil Yıldırım, *İlkeler Işığında Medeni Yargılama Hukuku*, 7. Baskı, İstanbul 2012, s. 33.

²⁴ Karş. HUMK m. 230/ f. 2: “İsticvap müddeabihe veya onunla münasebeti olan hallerle vakıalara taallük etmek icap eder”. Bir görüşe göre, “müddeabih” yerine “davanın temelini oluşturan vakıalar” ibaresinin tercih edilmesi, güncelleştirmenin ötesinde, dava konusunun ne olarak anlaşılması gerektiği konusunda teorik bir tercihtir, Alango-ya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, Değerlendirme ve Öneriler, s. 104.

isticvap, davanın temelini oluşturan vakıalar ve onunla ilişkisi bulunan hususlar hakkında olur. O halde tarafın isticvabının konusunu, davanın konusu ve onunla bağlı olan maddi vakıalar oluşturur²⁵.

İsticvap, isticvap edilecek tarafı ikrarda bulunmaya götürebileceğinden ve tarafın gelmemesi halinde isticvap konusu vakıayı ikrar etmiş sayılacağından (HMK m. 171), bir taraf, ancak kendi aleyhine olan vakıalar hakkında isticvap edilebilir²⁶, kendi lehine olan vakıalar için isticvap edilemez. Bir taraf, kendi lehine olan vakıalar hakkında ancak HMK m. 144' de düzenlenen şekilde dinlenilebilir.

Vakıa sözlükte “vuku bulmuş, olmuş bir iş” anlamına gelmektedir²⁷. Hukuki olarak vakıa, bir hukuk normunun unsur vakıalarını, karşılayabilecek, zaman ve mekân ile belirli, dış dünyaya veya insanın iç dünyasına ilişkin olarak cereyan etmiş veya halen mevcut olan durumlardır²⁸. Vakıalar maddi bir fiil olabileceği gibi (haksız fiil teşkil eden bir otomobil çarpması gibi), bir hukuki işlem de olabilir (satış sözleşmesi gibi)²⁹.

Şunu belirtmek gerekir ki Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 187 gereğince isticvabın konusunu her türlü vakıa oluşturmayacaktır. Öncelikle ihtilafli olmayan hususlarda tarafların isticvabı gerekmeyecektir³⁰. Tarafların isticvabını gerektiren ihtilafli vakıaların ise, önemli, olayla doğrudan ilgisi bulunan ve hükme tesir edebilecek nitelikte olmaları gerekmektedir³¹.

Vakıalarla ilgili diğer bir önemli husus ise, Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 187/f. 2 gereğince herkesçe bilinen vakıalar ile ikrar edilmiş vakıalar çekişmeli sayılmayacağından bu hususlarla ilgili olarak taraflar isticvap edilemeyecektir. Örneğin, basın, radyo ve kitap gibi herkesin faydalanabileceği

25 Ayrıca bkz. ve karşı. İlhan E. Postacıoğlu, *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, 6. Baskı, İstanbul 1975, s. 566; Üstündağ, s. 634.

26 Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 363; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 504; Özbay, s. 192; YHGK, E. 2009/6-477, K. 2009/546, T. 18.11.2009 (www.kazanci.com, E.T. 14.11.2012).

27 Devellioğlu, s. 1135; Yılmaz E., sözlük, s. 726.

28 Yavuz Alangoya, *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler*, İstanbul 1979, s. 75; Mehmet Kamil Yıldırım, *Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi*, İstanbul 1990, s. 114; Oğuz Atalay, *Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı*, İzmir 2001, s. 57.

29 Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, 6. Baskı, C. 2, İstanbul 2001, s. 1587; Tercan, *İsticvap*, s. 115.

30 Bilge/Önen, s. 491; Yıldırım, s. 114; Yılmaz E., Şerh, s. 946; Tercan, *İsticvap*, s. 114.

31 Bilge/Önen, s. 492; Yıldırım, s. 115; Yılmaz E., Şerh, s. 946.

yollardan öğrenilen vakıalar, herkesçe bilinen vakıalar sayılır³². Yine aynı şekilde 100 bin TL'lik bir alacak davasında davalı taraf, davacıdan 100 bin TL aldığını kabul ederse, davalı taraf borcunu ikrar etmiş sayılacağından bu hususun ispatı gerekmeyecek³³ ve dolayısıyla taraflar da bu husustan dolayı isticvap edilmeyecektir.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 175'in yaptığı atıfla, tanıklığa ilişkin belli kurallar isticvap konusunda da uygulanacaktır. Bu kurallar arasında HMK m. 250'ye de yollama vardır. HMK m. 250'yi isticvap konusunda da uyguladığımızda; İsticvaba konu vakıanın açıklanması sorgulanan tarafın veya yakınlarının şeref ve itibarını ihlal edecek ya da ceza soruşturmasına veya kovuşturmasına sebep olacaksa sorgulanan taraf sorulara cevap vermekten kaçınabilecektir. HUMK'da bu konuda açık bir kural olmamasına rağmen bu husus HUMK m. 246/f. 1, b. 2'den kıyas yoluyla çıkarılabiliyordu³⁴. HUMK döneminde bu konuyla ilgili olarak, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu suç teşkil eden bir konuda kişinin isticvap edilemeyeceğine hükmetmiştir³⁵.

B. İsticvap Edilecek Kimseler

Mahkeme, kendiliğinden veya talep üzerine taraflardan her birinin isticvabına karar verebilir (HMK m. 169/f. 1)³⁶. İsticvap edilecek kişi, isticvap konusu vakıa aleyhine olan ve bu nedenle isticvabına karar verilmiş olan tarafın bizzat kendisidir (HMK m. 171). Bu sebeple tarafın vekili, taraf yerine isticvap edilemez. Taraf davayı vekil aracılığı ile takip etse bile, isticvap davetiyesinin tarafın kendisine tebliğ edilmesi gerekir³⁷.

³² Bilge/Önen, s. 492.

³³ Ansay, s. 257; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 545; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 384.

³⁴ Umar, s. 472, dn. 1.

³⁵ YHGK., E. 1996/11-385, K. 1996/508, T. 26.6.1996 (www.kazanci.com, E.T. 14.9.2012); Tercan, İsticvap, s. 247.

³⁶ HMK m. 169/ f. 1 hükmü, eski Kanununun 230. maddesinin 1. fıkrasının birinci cümlesinin güncelleştirilmiş şeklidir. Karş. HUMK m. 230/ f. 1, c. 1: "Tahkikat hâkimi iki taraftan her birini re'sen veya talep üzerine isticvap edebilir".

³⁷ Ejder Yılmaz/Tacar Çağlar, *Tebliğat Hukuku C. 1*, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 1999, s. 441; Kuru, *El Kitabı*, s. 411; Tercan, İsticvap, s. 138.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 170 “*isticvap olunacak kişilerin belirlenmesi*” başlığı ile düzenlenmiştir. Bu madde, eski Kanun 231. maddesinden³⁸ alınmıştır. Ancak HMK m. 170/f. 3 hükmü yeni bir hükümdür.

Hukuk Muhakemeleri Kanununun 170. maddesinin 1. fıkrasına göre, isticvabına karar verilen taraf tüzel kişi ise, tüzel kişi adına “*temsil yetkisine*” sahip kimse isticvap olunur. Örneğin, bir derneğin taraf olduğu davalarda yönetim kurulu üyeleri isticvap yoluyla dinlenebilir³⁹.

İsticvap edilmesi gereken kimseler, “*dava görülürken*” tüzel kişiyi halen temsile yetkili olan kimselerdir. Dava konusu işlem veya isticvap konusu vakının, gerçekleştiği zamanda, tüzel kişiyi organ sıfatıyla temsil eden kimse, daha sonra tüzel kişiyi temsil görevi sona ermişse, bu kimseler, o zamanki işlemlerinden dolayı isticvap edilemezler. Bu gibi kimselerin dava konusu hakkındaki bilgilerine başvurmak gerekirse, bunlar ancak, tanık olarak davet edilir ve o şekilde hâkim tarafından sorguya çekilebilirler; yoksa bunların isticvabı mümkün değildir⁴⁰. Kural olarak, artık bunların davada temsilci olarak, taraf sıfatları mevcut değildir⁴¹. Diğer bir ifadeyle, bir davada ancak “ *taraflar*” isticvap edilebilir. Taraflar dışındaki üçüncü kişilerin isticvap edilmesine imkân yoktur; onların bilgisinden tanık olarak yararlanılır (HMK m. 240).

Hukuk Muhakemeleri Kanununun 170. maddesinin 2. fıkrasına göre, ergin olmayan veya kısıtlı bir kimse adına yapılmış bir işleme ilişkin olarak, o kişinin kanuni mümessili isticvap olunur. Buna karşılık Hukuk Muhakemeleri Kanununun 170. maddesinin 3. fıkrasına göre ergin olmayan veya kısıtlı kimselere bizzat dava hakkı tanınan hallerde, ikinci fıkra hükmü uygulanmaz. Yani, bu hallerde ergin olmayan veya kısıtlı kimselerin kanuni mümessili değil, ergin olmayan küçük veya kısıtlının kendisi isticvap olunur. 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 231. maddesinde yer alan düzenlemeye göre, isticvap olunacak şahıs, kısıtlı veya yaşı on altıdan küçük ise “*hâkimin takdirine*” göre ya kendisi veya velisi veya hükmi şahıs ise mümessili isticvap olunacaktır. Hukuk Muhakemeleri Kanununun 170. maddesi ile ergin olmayan veya kısıtlıların kanuni temsilcileri yanında bizzat

³⁸ Karş. HUMK m. 231: “*İsticvap olunacak şahıs, mahcur veya yaşı on altıdan küçük ise hâkimin takdirine göre ya kendisi veya velisi veya vasisi ve hükmi şahıs ise mümessili isticvap olunur*”.

³⁹ Şener, s. 63; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 363; Tercan, İsticvap, s. 168; Kuru, El Kitabı, s. 411.

⁴⁰ Tercan, İsticvap, s. 170.

⁴¹ Tercan, İsticvap, s. 170.

dinlenilmeleri konusunda “*hâkime tanınmış olan*” takdir hakkı kaldırılmıştır⁴².

Üzerinde durulması gereken başka bir konu da davaya müdahale halinde, müdahilin de isticvabının mümkün olup olmadığıdır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, üçüncü kişinin taraflar arasında görülmekte olan bir davaya, davanın taraflardan biri yanında ona yardımcı olmak üzere katılması veya davanın taraflarına dava açarak müdahale etmesi mümkündür. Davaya müdahale, fer’i müdahale ve asli müdahale olmak üzere iki şekilde olabilmektedir.

Fer’i müdahale, üçüncü kişinin, davayı kazanmasında hukuki yararı bulunan taraf yanında ve ona yardım amacıyla, tahkikat sona erinceye kadar davaya katılabilesini ifade eder (HMK m. 66). Müdahale talebinin kabulüne karar verilen üçüncü kişi (müdahil), bununla “*taraf*” veya “*tarafın temsilcisi*” olmaz. Müdahil, sadece lehine müdahalede bulunduğu tarafın yardımcısı olur⁴³. Lehine katıldığı tarafla birlikte hareket etmek zorunda olan (HMK m. 68) fer’i müdahil, ancak lehine müdahale ettiği tarafın iradesine uygun olan usul işlemlerini yapabilir. Fer’i müdahilin yaptığı ve lehine katıldığı tarafın yaptığı işlemlerle çelişik olmayan usul işlemleri, lehine katıldığı taraf için de geçerlidir⁴⁴. Dolayısıyla, katıldığı tarafın görüşüne aykırı bir beyanı, örneğin “*ıkrarı*” göz önünde tutulmaz⁴⁵. Bu sebeple, fer’i müdahilin isticvabından bir yarar elde edilemeyeceği öğretide bir görüş tarafından iddia edilmiştir⁴⁶.

Kanaatimizce de, fer’i müdahil üçüncü kişi olması ve tanık olarak dinlenilmesi sebebiyle isticvap edilemez⁴⁷. Çünkü HMK m. 169 gereğince taraflar isticvap edilebilir. Dolayısıyla fer’i müdahilin isticvabından bir yarar

42 HMK m. 170’in gerekçesi.

43 Hakan Pekcanitez, *Medeni Usul Hukukunda Fer’i Müdahale*, Ankara 1992, s. 18; H. Yavuz Alangoya/M. Kamil Yıldırım/Nevhis Deren Yıldırım, *Medeni Usul Hukuku Esasları*, 7. Baskı, İstanbul 2009, s. 151; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 516; Muhammed Özkes, *Medeni Usul Hukukunda Asli Müdahale*, 1. Baskı, İstanbul 1995, s. 32; Tercan, s. 188; Pekcanitez/Atalay/Özkes, s. 274.

44 Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 516; Pekcanitez, s. 142.

45 Şener, s. 64; Pekcanitez, s. 146.

46 Şener, s. 64.

47 Alangoya/Yıldırım/Deren Yıldırım, *Esaslar*, s. 151; Pekcanitez, s. 168; Tercan, *İsticvap*, s. 88.

elde edilemeyeceği için değil, fer'i müdahil taraf olmadığı için isticvap edilemeyecektir⁴⁸.

1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda yer verilmemesine rağmen Yargıtay içtihatlarında⁴⁹ yer alan davaya müdahalenin diğer bir şekli olan asli müdahale, HMK'nın 65. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu hükme göre asli müdahale, bir yargılamanın konusu olan hak veya şey üzerinde kısmen ya da tamamen hak iddia eden üçüncü kişinin, hüküm verilinceye kadar bu durumu ileri sürerek, yargılamanın taraflarına karşı aynı mahkemede dava açabilmesini ifade eder. Madde hükmünden de anlaşılacağı üzere, asli müdahil taraflardan birinin yanında davaya katılmamakta, devam eden davanın taraflarına karşı yeni bir dava açmaktadır. Dolayısıyla, asli müdahale ayrı bir davadır ve asli müdahilin böyle bir dava açmakta hukuki yararının bulunması gerekir⁵⁰. Bu sebeple, asli müdahil birlikte görülen iki davadan birinin tarafıdır ve davada taraf sıfatına sahip olduğu için isticvap edilmesi mümkündür⁵¹.

Asli müdahil, fer'i müdahilden farklı olarak görülmekte olan davanın taraflarından birinin yanında davaya katılmayıp, görülmekte olan davanın taraflarına ayrı bir dava açıp davanın tarafı haline gelmektedir. HMK m. 169 gereğince de taraflar isticvap edilebildiği için kanaatimizce de asli müdahilin isticvabı mümkündür.

III. İSTİCVAP KARARI VE TEBLİĞ EDİLMESİNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

A. İsticvap Kararı

Hâkim, bir tarafın isticvabına kendiliğinden karar verebilir (HMK m. 169/f. 1). Taraflardan biri de, diğer tarafın belli bir vakıta hakkında isticvap edilmesini talep edebilir. Ancak hâkim, bir tarafın isticvap talebini kabul etmek zorunda değildir; "*gerekli görürse*" tarafların isticvabına karar ve-

⁴⁸ Pekcanitez, s. 168, dn. 18; Tercan, İsticvap, s. 189.

⁴⁹ Y. 1. HD., E. 2011/3397, K. 2011/4353, T. 14.4.2011; YHGK, E. 2003/9-32, K. 2003/96, T. 26.2.2003; Y. 2. HD., E. 1976/6764, K. 1976/8120, T. 12.11.1976 (www.kazanci.com, E.T, 13.11.2012).

⁵⁰ Özkes, s. 33-34; Pekcanitez, s. 45; Pekcanitez/Atalay/Özkes, s. 289.

⁵¹ Şener, s. 65; Tercan, İsticvap, s. 187; Pekcanitez, s. 46.

rır⁵². Böylelikle isticvap kararı ile hâkime, taraftan kendisini bağlayıcı beyan alma imkânı getirilmiştir⁵³.

B. İsticvap Kararının Tebliğ Edilmesi ve İsticvap Davetiyesi

İsticvap edilecek tarafın davet edilmesi HMK m. 171 hükmünde düzenlenmiştir. Eski Kanunun 234. maddesinin⁵⁴ karşılığını oluşturan bu hükümde, isticvap edilecek kimselerin mahkemeye çağrılmaları ile gelmemeleri yahut cevap vermemelerinin sonuçları gösterilmiştir⁵⁵.

İsticvabına karar verilen kimseye bizzat davetiye gönderilir ve belirlenen gün ve saatte isticvap olunmak üzere hazır bulunması gerektiği belirtilir (HMK m. 171/f. 1). Taraf davayı kendisi takip ediyor ve yüzüne karşı isticvabına karar verilmiş ise, kendisine isticvap davetiyesi gönderilmesine gerek yoktur; hemen tarafın isticvabına geçilebilir⁵⁶.

Tebliğat Kanununun⁵⁷ 11. maddesine göre; vekil vasıtasıyla takip edilen işlerde tebliğat vekile yapılır ve kanuni mümessilleri bulunanlara veya bulunması gerekenlere yapılacak tebliğat ise kanunlara göre bizzat kendilerine yapılması icap etmedikçe bu mümessillere yapılır⁵⁸. Ancak HMK m. 171/f. 1'e göre, isticvabına karar verilen tarafa yapılacak tebliğat, tarafın davasını vekil aracılığı ile takip etmesi halinde dahi, mutlaka tarafa yapılmalıdır. Diğer bir ifadeyle, isticvap, Tebliğat Kanunu'nda yer alan bu düzenlemenin önemli bir istisnasını teşkil eder⁵⁹.

İsticvap davetiyesinde, ayrıca isticvap konusu vakıalar gösterilir; ilgili tarafın geçerli bir özrü olmaksızın gelmediği veya gelip de sorulara cevap vermediği takdirde, isticvap konusu vakıaları ikrar etmiş sayılacağı ihtar da

⁵² Kuru, Hukuk Muhakemeleri, s.1956; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 363.

⁵³ HMK. m. 169'un gerekçesi.

⁵⁴ Karş. HUMK m. 234: "İsticvap için çağrılmasına karar verilen tarafa geçerli bir özürü olmaksızın gelmediği veya tertip olunan soruları cevaplandırmadığı takdirde sorulan vakıaları ikrar etmiş sayılacağı, çıkarılacak davetiye yazılır. Çağrılan taraf özürsüz olarak gelmediği veya gelip de soruları cevapsız bıraktığı takdirde, mahkeme sorulan vakıaları ikrar edilmiş sayar".

⁵⁵ HMK m. 171'in gerekçesi.

⁵⁶ Kuru, Hukuk Muhakemeleri, s. 1958; Kuru, El Kitabı, s. 411.

⁵⁷ RG. 19.2.1959, 10139.

⁵⁸ Bkz. ayrıca Tebliğat Kanunu'nun Uygulanmasına Dair Yönetmelik m. 18-19, RG. 25.1.2012, 28184.

⁵⁹ Yılmaz/Çağlar, s. 441.

yapılır (HMK m. 171/f. 1)⁶⁰. Ayrıca gerektiği takdirde isticvap davetiyesine isticvap olunacağı konu ile ilgili belgelerin (fatura, senet, sözleşme gibi) fotokopileri de eklenir⁶¹.

Madde hükmünde ifade edilen isticvap için çağrılan tarafın gelmesine engel olabilecek geçerli özür halleri neler olabilir? Bu halleri sınırlı olarak saymak mümkün değildir. Zaten madde hükmü de bu halleri teker teker saymayıp hâkimin takdirine bırakmıştır. Her somut olayın özelliğine göre, geçerli özür hallerinin, isticvap için çağrılan tarafın gelmesine engel olup olmadığını hâkim, araştıracaktır. Örneğin, ağır hastalık hali, yangın, su basması, deprem, trafik kazası gibi haller geçerli özür kavramına dâhil edilebilir⁶².

Çağrılan taraf özürsüz olarak gelmediği veya gelip de sorulara cevapsız bıraktığı takdirde, mahkemece sorulan vakıaları ikrar edilmiş sayılır (HMK m. 171/f. 2).

Madde hükmünde “sayılabilir” ifadesi kullanılmamış, “sayılır” ifadesi kullanılmıştır. Dolayısıyla madde hükmündeki ikrar edilmiş sayma, hâkimin takdirine bırakılmış değildir. Hâkim, isticvap davetiyesi üzerine gelmeyen veya gelip de cevap vermeyen tarafı, kendisine sorulan vakıaları ikrar etmiş saymak zorundadır⁶³. Doktrinde bir görüş, kanun hükmünün emredici ve hâkimin takdir yetkisini bertaraf edici nitelikte olduğunu kabul etmekte, ancak kaynak Neuchatel Kanunu’na paralel bir şekilde hukukumuzda da, bu konuda hâkime takdir yetkisi vermenin ve ikrar etmiş sayılma sonucunu hâkimin takdirine bırakmanın uygun olacağını savunmaktadır⁶⁴.

Madde hükmünü bir örnek ile açıklayacak olursak, davacının dayandığı senet altındaki imzanın davalıya ait olup olmadığını bildirmesi için hâkim davalının isticvabına karar verir (HMK m. 309) ve davalıya isticvap daveti-

⁶⁰ Yargıtay T. 12.2.1954, E. 386, K. 828 sayılı bir kararında isticvaba konu olacak vakıa iddiaları isticvap çağrısında gösterilmemiş olduğu halde, çağrıya rağmen gelmeyen tarafı o vakıaları ikrar etmiş saymanın bozmayı gerektireceğine hükmetmiştir, Umar, s. 474.

⁶¹ Yılmaz E., Şerh, s. 949; Y. 13. HD., E. 2003/5881, K. 2003/10786, T. 29.9.2003 (www.kazanci.com, E.T. 20.09.2012).

⁶² Tercan, İsticvap, s. 255.

⁶³ Kuru, Hukuk Muhakemeleri, s. 1959; Tercan, İsticvap, s. 259; Bilge/Önen, s. 487; Erdal Tercan, Medeni Usul Hukukunda Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü, SÜHFD, C. 5, S. 1-2, Konya 1996, s. 204.

⁶⁴ Ramazan Arslan, Medeni Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı, Ankara 1989, s. 124; Tercan, İsticvap, s. 240; Kiraz, s. 99-100; Duman, s. 719-720; Tercan, Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü, s. 204.

yesi gönderir. Bunun üzerine davalı, makul bir özrü olmaksızın oturuma gelmezse veya gelip de imzanın kendisine ait olup olmadığı hakkındaki sorulara cevap vermezse, davacının dayandığı senet altındaki imzanın kendisine ait olduğunu ikrar etmiş sayılır⁶⁵.

IV. İSTİCVAP USULÜNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Hukuk Muhakemeleri Kanununun 172. maddesinin 1. fıkrasına göre, isticvap olunacak kimsenin bizzat gelmesi gereklidir. Ancak, isticvap olunacak kişi, mahkemenin bulunduğu il dışında oturuyor ve bulunduğu yerde aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yolu ile isticvap olunması mümkün değilse istinabe yolu ile isticvap olunur.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 172/f. 1, c. 1'e göre isticvap olunacak kişi, tarafın bizzat kendisidir. Bu cümle, eski Kanunun 232. maddesinin, 1. cümlesinin⁶⁶ sadeleştirilmiş halidir.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 172/f. 2, c. 2 hükmü yeni bir hükümdür. Buna göre İsticvap olunacak kişi, mahkemenin bulunduğu il dışında oturuyor ve bulunduğu yerde aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yolu ile isticvap olunması mümkün değilse istinabe yolu ile isticvap olunacaktır.

⁶⁵ Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 364; Kuru, Hukuk Muhakemeleri, s. 1959.

Yargıtay bir kararında “senet hamili H.Ö. tarafından davacı keşideci aleyhine senet protesto edilmiş olduğundan senedin davalı H.Ö’de bulunduğu anlaşılmaktadır. Davacı senetteki imzayı inkâr etmiş ve mahkemece senetteki imzanın tahkiki için adı geçen davalıya meşruhatlı isticvap davetiyesi tebliğ edilmiş buna rağmen davalı H.Ö duruşmaya gelmediği gibi senedi de ibraz etmemiştir. Bu durumda davalı, davacının iddiasını ve senetteki imzanın davacıya ait olmadığını kabul etmiş sayılmak ve dava kabul edilmek gerekirken yazılı olduğu şekilde davanın reddine karar verilmesi bozmayı gerektirğine” karar vermiştir (Y. 11. HD., E. 1990/2713, K. 1990/2951, T. 2.4.1990, www.kazanci.com, E.T. 14.09.2012).

Yargıtay bir başka kararında “davalının duruşmaya gelmemesi üzerine adına çıkarılan isticvap davetiyesinde duruşmaya gelmemesi halinde gerek “cari hesap sözleşmesindeki” imzanın kendisine ait olduğunu ve gerek bu hesap sözleşmesi uyarınca davacı tarafın verdiği fiş kart ve evraktaki alış verişi yapmış olduğunu kabul etmiş sayılacağı yazılıdır. Bu davetiye, davalıya tebliğ edilmiş olmasına rağmen duruşmaya gelmemiştir. HUMK'nun 234. maddesi gereğince davalı isticvaba rağmen duruşmaya gelmediği için mahkemece sorulan vakaları ikrar etmiş sayılır. Böylece toplanan delillere göre davalının, davacının iddia ettiği oranda borçlu olduğunun kabulünün zorunlu” olduğuna karar vermiştir (Y. 13. HD., E. 1995/6382, K. 1995/6681, T. 3.7.1995, www.kazanci.com, E.T. 14.9.2012).

⁶⁶ Karş. HUMK m. 232: “İsticvap olunacak kimsenin bizzat gelmesi lazımdır. Ancak o kimse mahkemenin dairei kazası haricinde mukim ise istinabe suretiyle isticvap olunur”.

Hükmün gerekçesinden anlaşılacağı üzere, imkân oldukça tarafın hüküm verecek hâkimle yüz yüze gelmesinde, gerçeğin ortaya çıkması bakımından fayda umulmuş, mahkemenin yargı çevresi dışında fakat mahkemenin bulunduğu ilde bulunan kişilere (mahkemenin yargı çevresi dışındaki bir ilçede bulunsa bile) dahi mahkemeye gelme mecburiyeti getirilmiştir. Ancak mahkemenin bulunduğu il dışında oturanlar için ses ve görüntü nakline ilişkin teknik imkânlardan yararlanmak suretiyle bunun sağlanması öngörülmüştür. İsticvap olunacak kişi, mahkemenin bulunduğu il dışında olur, ses ve görüntü nakline ilişkin tekniklerden yararlanma imkânı da bulunmazsa, istinabe yoluyla isticvap edilir⁶⁷.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 172/f. 1 “istinabe suretiyle isticvap olunur” diyerek istinabeyi zorunlu kılmakta ise de, bu konuda hâkime takdir hakkı tanımak ve “olunur” sözcüğünü “olunabilir” diye yorumlamak yasanın gütmüş olduğu amaca göre yorumlama yapılacağı ilkesinin bir gereği olup hâkim, yargı çevresi dışında bulunan tarafı da isticvap için kendi mahkemesine davet edebilmelidir⁶⁸. Ancak Yargıtay 3. HD. E. 1999/3338, K. 3145, T. 5.4.1999 sayılı bir kararında yargı çevresi dışında oturan tarafın istinabe yoluyla isticvap edilmesinin zorunlu olduğunu belirtmektedir⁶⁹.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 172/f. 2 hükmü gereğince, hastalık, sakatlık veya benzeri sebeplerle mahkemeye bizzat gelemeyecek durumda olanlar, buldukları yerde isticvap olunur. Maddenin bu fıkrası da yeni bir hükümdür. Maddenin düzenlemesinden mahkemeye gelememe sebeplerinin sınırlı sayıda olmadığı anlaşılmaktadır. Peki, madde hükmündeki “benzeri sebepler” neler olabilir? Bu halleri teker teker saymak güçtür. Somut olayın özelliklerine göre, kişilerin buldukları yerde isticvap olunabilmesi için hastalık ve sakatlık dışındaki geçerli sebepleri hâkim takdir edecektir. Örneğin, yaşlılık, yangın, deprem, su basması, trafik kazası gibi⁷⁰ haller benzeri sebeplere dâhil olabilir.

İsticvabına karar verilen taraf, davaya bakan mahkemede isticvap olunur. Hâkim, isticvaba başlamadan önce isticvap olunan tarafa gerçeği söylemesi gerektiği hususunu hatırlatır (HMK m. 173/f. 2). HUMK m. 230 “*Hâkim isticvap edeceği tarafa evvelemirde hakikati olduğu gibi söylemesi hakkında*

67 HMK. m. 172'nin gerekçesi.

68 Kuru, Hukuk Muhakemeleri, s. 1961; Bilge/Önen, s. 486; Umar, s. 475; Tercan, İsticvap, s. 269; Özbay, s. 194.

69 Nihat Yavuz, *İtirazın İptali, Menfi Tespit ve İstirdat Davaları*, Ankara 2000, s. 500.

70 Tercan, İsticvap, s. 255.

vesayada bulunabilir” diyerek hâkime takdir hakkı vermişti. HUMK m. 230’un lafzından anlaşılan, hâkim isticvap edeceği tarafa, dilerse gerçeği söylemesi konusunda tavsiyede bulunur, dilerse bulunmaz⁷¹. Ancak 6100 sayılı HMK hâkime tanınan bu takdir hakkını kaldırmış, isticvap olunacak kişiyi, doğruyu söylemeye yönlendirme görevini hâkime yüklemiştir⁷².

İsticvap olunan kişinin doğruyu söyleme yükümlülüğünün bulunup bulunmadığı da önemli bir sorundur. HMK m. 173/f. 2 hükmünün yorumuyla isticvap olunan tarafın gerçeği söyleme konusunda bir yükümlülüğünün bulunduğu söylenebilir. HUMK’tan farklı olarak HMK’da genel hüküm niteliğinde bir düzenleme olan HMK m. 29 “*Taraflar, dürüstlük kuralına uygun davranmak zorundadırlar. Taraflar, davanın dayanağı olan vakialara ilişkin açıklamalarını gerçeğe uygun bir biçimde yapmakla yükümlüdürler*” diyerek taraflara açık bir şekilde gerçeği söyleme yükümlülüğü getirmiştir. Taraflar yargılamada kendi menfaatlerine uygun olarak neleri ileri sürüp sürmeyecekleri konusunda serbesttirler. Ancak ileri sürdükleri hususların doğru olması, beyan ve açıklamalarının gerçeğe aykırı olmaması gerekir. Taraflardan aleyhlerine olan hususları da beyan etmeleri beklenemez. Ancak gerek kendilerine, gerek karşı tarafa ilişkin hususlarda yaptıkları açıklamalarda mahkemeyi yanıltmamaları gerekir⁷³. HUMK döneminde tarafların davada gerçeği söyleme yükümlülüğünü genel olarak, açıkça kabul eden bir hüküm bulunmamaktaydı. Ancak HUMK’ta, yer alan bazı hükümlerden⁷⁴ hareketle, doktrinde tarafların davada gerçeği söylemekle yükümlü oldukları genellikle kabul edilmekteydi⁷⁵.

İsticvap esnasında doğruyu söyleme yükümlülüğüne aykırı davranmanın yaptırımının ne olduğuna gelince; Hukuk Muhakemeleri Kanununda, isticvap edilen tarafın doğruyu söyleme yükümlülüğüne aykırı davranması halinde ne olacağını düzenleyen özel bir hüküm bulunmadığından, doktrinde bir

71 Tercan, İsticvap, s. 280.

72 HMK m. 173’ün gerekçesi.

73 HMK m. 29’un gerekçesi.

74 Örneğin, HUMK m. 90; 230; 418; 421; 422; 445/7, Tercan, İsticvap, s. 282; Tercan, Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü, s. 187; Alangoya, Vakıaların ve Delillerin Toplanması, s. 120; Yıldırım, s. 145.

75 “Her ne kadar bu yükümlülük, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuzda açıkça belirtilmemişse de, yasanın susmasının önemi yoktur; çünkü gerçeği söyleme yükümlülüğünün varlığı, yargılamanın amacından anlaşılır” Bilge Umar/Ejder Yılmaz, *İsbat Yükü*, 2. Baskı, İstanbul 1980, s. 197; Postacioğlu, s. 152; Bilge/Önen, s. 277, 299; Arslan, s. 117; Alangoya, Vakıaların ve Delillerin Toplanması, s. 120-121; Tercan, Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü, s. 185-186; Tercan, İsticvap, s. 281; Yıldırım, s. 142, 144.

görüş, (HUMK m. 422) Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 329'da düzenlenen kötü niyetli davalı veya hiçbir hakkı olmadığı halde dava açan taraf için para cezası öngören hükmün isticvap açısından da uygulama alanı bulacağını ileri sürmüştür⁷⁶. Doğruyu söyleme yükümlülüğüne aykırı olarak ileri sürülen iddialar, yapılan işlem veya beyanlar, mahkeme tarafından tespit edilirse, dikkate alınmayacak, verilen hükmeye dayanak oluşturmayacaktır⁷⁷. Ayrıca doğruyu söyleme yükümlülüğüne aykırı davranma sonucunda bir zarar ortaya çıkmışsa, bu yükümlülüğe aykırı davranan kişinin bu zararı tazmin edeceği de doktrinde kabul edilmektedir⁷⁸.

İsticvap esnasında, karşı taraf ve taraf vekilleri hazır bulunabilirler (HMK m. 173/f. 3). Söz konusu fıkra, 1086 sayılı HUMK'un 233. maddesinin 1. fıkrasında yer alan düzenlemenin değiştirilmiş halidir. HUMK'un 233. maddesine göre, hâkim isticvabın iki tarafın huzurunda yapılacağına karar vermemişse, kural olarak isticvap sadece kâtibin ve isticvap edilecek kişinin vekilinin huzurunda yapılabilir. HMK ile karşı tarafın isticvaptan hazır bulunma hakkı hâkimin iznine bağlı olmaktan çıkarılmış ve mutlak hale getirilmiştir⁷⁹. Zabıt kâtibinin ise isticvap sırasında bulunması zorunludur (HMK m. 157/f. 1). Ayrıca, isticvap sırasında tanıklar hazır bulunamaz. Mahkeme, gerekirse tarafı isticvaptan sonra tanıklarla yüzleştirebilir⁸⁰.

İsticvap olunan taraf, mahkemenin izni olmadıkça, yazılı notlar kullanamaz (HMK m. 173/f. 4). Söz konusu fıkra yeni bir düzenlemedir. Doğruya ulaşmak amacıyla tanığın, ifadesini verirken yazılı notlardan yararlanamayacağına yönelik düzenlemenin, isticvaptan, isticvap edilen taraf için de gerekli olduğu düşüncesiyle bu düzenlemeye yer verilmiştir⁸¹. Bununla ulaşılmak istenen amaç, isticvap edilen kimsenin, hâkimin, soracağı sorulara vereceği cevapları önceden yazılı olarak hazırlayıp, onları duruşmada okumasına engel olmaktır. Böylece isticvap edilen kimseden, dürüst ve samimi bir ce-

⁷⁶ Bilge/Önen, s. 485; Tercan, *İsticvap*, s. 283 vd.

⁷⁷ Arslan, s. 122-123; Alangoya, *Vakıaların ve Delillerin Toplanması*, s. 124; Tercan, *İsticvap*, s. 286; Tercan, *Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü*, s. 205.

⁷⁸ Alangoya, *Vakıaların ve Delillerin Toplanması*, s. 124; Arslan, s. 127 vd.; Umar/Yılmaz, s. 197; Tercan, *Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü*, s. 206 vd.; Tercan, *İsticvap*, s. 287; Zararı tazmin hakkının hukuki temeli ve şartları konusundaki farklı görüşler için bkz. Arslan, s. 218 vd.; Tercan, *Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü*, s. 207 vd.

⁷⁹ HMK m. 173'ün gerekçesi.

⁸⁰ Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 365; Kuru, *Hukuk Muhakemeleri*, s. 1962.

⁸¹ HMK. m. 173'ün gerekçesi.

vap elde edilmeye çalışılır⁸². Ancak Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 175'te düzenlendiği üzere tanıklığa ilişkin HMK m. 261 hükmü isticvap için de uygulanacağından isticvap edilecek kişi, tarihleri ve rakamları tespit etmek veya bazı hususları açıklamak ya da hatırlayabilmek için yazılarına bakmak zorunda olduğunu hâkime söylese, hâkim derhal yazılarına bakmasına karar verebilir.

Türkçe bilmeyen, sağır ve dilsiz kimselerin isticvabının nasıl yapılacağına ilişkin, Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 175'in yaptığı atıf ile Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 263 isticvap için de uygulama alanı bulacaktır. Buna göre, isticvap edilen kişi Türkçe bilmeyen bir kişi ise, bu kişi tercüman aracılığı ile isticvap edilecektir. İsticvap edilen kişi sağır ve dilsiz olup okuma ve yazma biliyorsa, sorular kendisine yazılı olarak bildirilir ve cevapları yazdırılır; okuma ve yazma bilmediği takdirde, hâkim, kendisini işaret dilinden anlayan bilirkişi yardımıyla isticvap eder.

İsticvap sonunda bir tutanak düzenlenir. İsticvap olunan tarafça yapılan açıklamalar, sorulan sorular ve verilen cevaplar tutanağa yazılır. Tutanak alenen her iki taraf önünde okunduktan sonra tutanağın altı, isticvap olunan kişi tarafından imza olunur. Taraf haklı bir gerekçe göstermeden, tutanağı imzalamaktan kaçınırsa, durum imzadan kaçınma için gösterilen sebep ile birlikte tutanağa yazılarak hâkim tarafından tespit olunur (HMK m. 174). Bu hüküm HUMK m. 235'teki⁸³ ifadenin değiştirilmiş ve sadeleştirilmiş halidir.

Madde hükmüne göre, isticvap sonunda bir tutanak düzenlenecektir. Her ne kadar, burada tutanağın, isticvabın sonunda düzenleneceği belirtilmişse de, tutanak tutmaya duruşmanın başında başlanmalıdır. Dolayısıyla, buradaki isticvap sonunda bir tutanak düzenlenir ifadesini, düzenlenmiş tutanak isticvap sonunda imzalanır şeklinde anlamak gerekir⁸⁴.

Madde hükmünde belirtilen tutanağı imzalamamak için ileri sürülen gerekçenin haklı olup olmadığı nasıl tespit edilecektir? Hüküm gerekçesine göre, "*haklı sebeb*" anlamı ve sınırını belirlemek her zaman çok kolay

⁸² Bilge/Önen, s. 486; Tercan, İsticvap, s. 290.

⁸³ Karş. HUMK m. 235: "*İsticvap bitince zabıtname tanzim olunur. İşbu zabıtname alenen her iki taraf muvecehesinde okunduktan sonra ziri hâkim ve kâtip ile isticvap olunan kimse tarafından imza olunur. Verilen cevaptan sonra yapılan tebeddüller ve ilaveler zabıt varakasına tahşiye ve imza edilir. İmzasız tahşiyelerin hükmü yoktur. Zabıt varakası imzadan imtina halinde keyfiyeti imtina için gösterilen sebep zabıt varakasına yazılarak hâkim tarafından imza olunur*".

⁸⁴ Tercan, İsticvap, s. 305.

olmadığından, isticvap olunanın kendince ortaya koyduğu haklı sebebin değerlendirilmesi hâkim tarafından serbestçe takdir edilecektir⁸⁵.

İsticvap edilen tarafın, haklı gerekçe olmadan tutanağın altını imzalamaması halinde, altı imzalanmamış tutanağa geçirilmiş olan açıklamaların her hangi bir hukuki değeri var mıdır?

Hâkim huzurunda yapılan ve tutanağa geçirilen, ancak haklı gerekçe olmadan altı imzalanmamış tutanak, açıklamaları yapan kişi aleyhine ikrar sayılmayıp⁸⁶, diğer şartları da varsa yazılı delil başlangıcı sayılabilir⁸⁷. Çünkü HMK m. 171’de düzenlenmiş olan ikrar varsayımı sadece, özürsüz olarak gelmemeye ve sorulan sorulara cevap vermemeye ilişkindir. Bu durumu, tutanağın sebepsiz olarak imzalanmaktan kaçınılması haline de uygulamak, m. 171’in lafzına aykırı olur⁸⁸.

Ayrıca, şunu da belirtmek gerekir ki, bir ikrar içermeyen ancak hâkim huzurunda, isticvap esnasında gerçekleşen taraf açıklamalarının da yazılı delil başlangıcı sayılabileceği kabul edilmektedir⁸⁹.

İsticvap bitince düzenlenecek olan tutanağın isticvaba özel bir tutanak olması şart değildir. İsticvap tutanağına yazılacak hususlar HMK m. 154 uyarınca tutanağa yazılacak hususlardır⁹⁰. Bundan dolayı Umar’a göre isticvap tutanağını düzenleyen HMK m. 174 hükmü, tutanakla ilgili olan m. 154-

85 HMK. m. 174’ün gerekçesi.

86 “HUMK’nun 151’inci maddesinin son fıkrasında, ‘iki tarafın... ikrarına taalluk eden tutanak bunların huzurunda okunarak kendilerine imza ettirilir’ denilmiş olmasına rağmen sözü edilen beyan okunmamış ve imza ile tevsik olunmamıştır. O yoldaki tutanağa bir ikrar olarak dayanılmaz.” YHGK., E. 966/9-1378, K. 274, T. 24.5.1967, ABD., Yıl 1967, S. 4, C. 24, s. 669-670; HGK., E. 217, K. 592, T. 11.9.1968 ve 8. HD., E. 4302, K. 926, T. 9.2.1967, Celal Erdoğan, *En son Değişikliklere Göre Açıklamalı ve İçtihatlı Hukuk Muhakemeleri Kanunu*, Ankara 1982, s. 275-276.

87 Haluk Konuralp, *Medeni Usul Hukukunda Yazılı Delil Başlangıcı*, Ankara 2009, s. 106-107; Bilge/Önen, s. 568; İlhan E. Postacıoğlu, *Şehadetle İspat Memnuiyeti ve Hudutları*, 2. Baskı, İstanbul 1964, s. 262 vd.; Tercan, *İsticvap*, s. 308; Duman, s. 721.

88 Karş. Tercan, *İsticvap*, s. 308.

89 “Davalı tarafın duruşma sırasındaki beyanları, akdin sözlü olarak yapılmış olduğunu gösteren bir yazılı delil başlangıcı teşkil ettiğinden, mahkemenin akıt hakkında tanık dinlemiş olması, HUMK m. 292 hükmüne uygundur” HGK, E. 74, K. 44, T. 6.12.1961, AD., S. 11-12, Yıl 1962 s. 1272-1278; Kuru, *Hukuk Muhakemeleri*, s. 1963; Konuralp, s. 106; Bilge/Önen, s. 567; Postacıoğlu, *Şehadetle İspat*, s. 263.

90 Yılmaz E., *Şerh*, s. 953.

156 hükümlerinden de çıkarılabilir olduğundan bu madde hükmüne gerek yoktur⁹¹.

Tanıklıkla ilgili; sır saklama nedeniyle çekinme (HMK m. 249), menfaat ihlali tehlikesi nedeniyle çekinme (HMK m. 250), mahkemede dinlenilme (HMK m. 259), bilgilendirilme (HMK m. 260), dinlenilme şekli (HMK m. 261), tarafların yapmalarının yasak olduğu davranışlar (HMK m. 262) ve tercüman kullanılması (HMK m. 263) ile ilgili hükümler, niteliğine aykırı düşmedikçe, isticvapta da uygulanır (HMK m. 175). Bu hüküm 1086 HUMK'da yer verilmeyen yeni bir hükümdür.

SONUÇ

İsticvap, hâkimi ve tarafları bağlayıcı önemli bir usul işlemidir. İsticvabın önemi her ne kadar davayı tek başına sonuca bağlamayacak olsa da, her zaman isticvap edilen taraftan ikrar elde etme ihtimali vardır. Kanımızca isticvap, hâkimin dava konusu hakkında aydınlatma ödevinin yerine getirilmesi bakımından önem arz etmektedir.

HMK ile HUMK'da isticvap konusunda var olan bazı eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. İsticvap edilen tarafa, isticvap sırasında yazılı not kullanamama kuralı getirilmiştir. Ayrıca ses ve görüntü yoluyla isticvabın mümkün olduğu belirtilerek, istinabe yoluyla isticvabın yapılması halini kanun koyucu bu düzenleme ile azaltmak istemiştir. İstinabe yolu ile isticvap, ses ve görüntü yoluyla isticvabın yapılamadığı durumlar için söz konusu olabilecektir.

HMK'da yer alan yeni bir düzenleme olan tanıklığa ilişkin hükümlerin isticvap edilen taraf içinde uygulanabilecek olması ve bunun ayrı bir madde de düzenlenmiş olması, isticvabın uygulanması açısından yerinde bir düzenleme olmuştur.

HUMK'un 233. maddesine göre, hâkim isticvabın iki tarafın huzurunda yapılacağına karar vermemişse, kural olarak isticvap sadece kâtibin ve isticvap edilecek kişinin vekilinin huzurunda yapılabilmekteydi. HMK ile karşı tarafın isticvapta hazır bulunma hakkı hâkimin iznine bağlı olmaktan çıkarılmış ve mutlak hale getirilmiştir. Bu düzenleme ile kanun koyucu hâkimin takdir yetkisini ortadan kaldırmıştır.

İsticvap olunan taraf, mahkemenin izni olmadıkça, yazılı notlar kullanamaz (HMK m. 173/f. 4). Söz konusu fıkra yeni bir düzenlemedir. Doğruya ulaşmak amacıyla tanığın, ifadesini verirken yazılı notlardan yararlanamaya-

⁹¹ Umar, s. 476.

cağına yönelik düzenlemenin, isticvapta, isticvap edilen taraf için de gerekli olduğu düşüncesiyle bu düzenlemeye yer verilmiştir.

1086 Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 231. maddesinde yer alan düzenlemeye göre, isticvap olunacak şahıs, mahcur veya yaşı on altıdan küçük ise “*hâkimin takdirine*” göre ya kendisi veya velisi veya hükmi şahıs ise mümessili isticvap olunabilmekteydi. Hukuk Muhakemeleri Kanununun 170. maddesi ile ergin olmayan veya kısıtlıların kanuni temsilcileri yanında bizzat dinlenilmeleri konusunda “*hâkime tanınmış olan*” takdir hakkı kaldırılmıştır.

KAYNAKÇA

- ALANGOYA H. Yavuz/YILDIRIM M. Kamil/DEREN-YILDIRIM Nevhis**, *Medeni Usul Hukuku Esasları*, 7. Baskı, İstanbul 2009 (Esaslar).
- ALANGOYA Yavuz**, *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların Ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler*, İstanbul 1979 (Vakıaların ve Delillerin Toplanması).
- ALANGOYA Yavuz/YILDIRIM Kamil/DEREN-YILDIRIM Nevhis**, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirme ve Öneriler*, İstanbul Barosu Yayınları, 1. Baskı, Ağustos 2006 (Değerlendirme ve Öneriler).
- ANSAY Sabri Şakir**, *Hukuk Yargılama Usulleri*, 7. Baskı, Ankara 1960.
- ARSLAN Ramazan**, *Medeni Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı*, Ankara 1989.
- ATALAY Oğuz**, *Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı*, İzmir 2001.
- BECKER-EBERHARD Ekkehard**, Dava malzemesinin Taraflarca Getirilmesi İlkesinin Esasları ve Sınırları, Çev. M. Kamil Yıldırım, *İlkeler Işığında Medeni Yargılama Hukuku*, 7. Baskı, İstanbul 2012.
- BİLGE Necip/ÖNEN Ergun**, *Medeni Yargılama Hukuku*, 3. Baskı, Ankara 1978.
- DEVELLİOĞLU Ferit**, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Yeniden Düzenlenmiş ve Genişletilmiş 18. Baskı, Ankara 2001.
- DUMAN İlker Hasan**, Hukuk Mahkemesinde Tarafların Sorgusu, *AD.*, Mayıs-Haziran 1985, Yıl: 76, S. 3.
- ERDOĞAN Celal**, *En son Değişikliklere Göre Açıklamalı ve İçtihatlı Hukuk Muhakemeleri Kanunu*, Ankara 1982.
- KARSLI Abdurrahim**, *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*, 6100 Sayılı HMK Hükümlerine Göre Yargıtay Kararları İşlenmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul 2011 (Ders Kitabı).
- KARSLI Abdurrahim**, *Medeni Usul Hukukunda Usuli İşlemler*, 1. Baskı, İstanbul 2001 (Usuli İşlemler).
- KİRAZ Taylan Özgür**, *Medeni Yargılama Hukukunda İkrar*, Ankara 2005.
- KONURALP Haluk**, *Medeni Usul Hukukunda Yazılı Delil Başlangıcı*, Ankara 2009.
- KURU Baki**, *Hukuk Muhakemeleri Usulü El Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul 1995 (El Kitabı).

KURU Baki, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, 6. Baskı, C. 2, İstanbul 2001 (Hukuk Muhakemeleri).

KURU Baki/ARSLAN Ramazan/YILMAZ Ejder, *Medeni Usul Hukuku*, 22. Baskı, Ankara 2011.

MUŞUL Timuçin, *Medeni Usul Hukuku*, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Esas Alınarak Hazırlanmış 3. Baskı, Ankara 2012.

NAMLI Mert, *Türk ve Fransız Hukukunda İsticvap ve Tarafların Dinlenmesi (Danışman: Prof. Dr. Nevhis Deren Yıldırım)*, İÜSBE, YYT, İstanbul 2007.

ÖNEN Ergun, *Medeni Yargılama Hukuku*, Ankara 1979.

ÖZBAY İbrahim, *6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Neler Getirdi?*, 1. Baskı, Ankara 2012.

ÖZEKES Muhammed, *Medeni Usul Hukukunda Asli Müdahale*, 1. Baskı, İstanbul 1995.

PEKCANITEZ Hakan, *Medeni Usul Hukukunda Fer'i Müdahale*, Ankara 1992.

PEKCANITEZ Hakan/ATALAY Oğuz/ÖZEKES Muhammet, *Medeni Usul Hukuku*, 13. Baskı, Ankara 2012.

POSTACIOĞLU İlhan E., *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, 6. Baskı, İstanbul 1975.

POSTACIOĞLU İlhan E., *Şehadetle İspat Memnuiyeti ve Hudutları*, 2. Baskı, İstanbul 1964.

ŞENER Oruç Hami, "Medeni Yargılama Hukukunda Tarafların İsticvabı", *Yargıtay Dergisi*, Ocak-Nisan 1990, S.1-2, C. 16, s. 59-76.

TERCAN Erdal, *Medeni Usul Hukukunda Tarafların İsticvabı (Tarafların Bilgisine Delil Olarak Başvurulması)*, Ankara 2001 (İsticvap).

TERCAN Erdal, *Medeni Usul Hukukunda Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü, SÜHFD*, C. 5, S. 1-2, Konya 1996, s.181-212 (Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü).

TUTUMLU Mehmet Akif, *Bilimsel Görüşler ve Yargıtay Kararları Işığında Medeni Yargılama Hukukunda Delillerin İleri Sürülmesi*, 2. Baskı, Ankara 2002.

ULUKAPI Ömer, *Medeni Usul Hukukunda Tarafların Duruşmaya Gelmemesi*, Konya 1997.

UMAR Bilge, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Ankara 2011.

UMAR Bilge/YILMAZ Ejder, *İsbat Yüğü*, 2. Baskı, İstanbul 1980.

ÜSTÜNDAĞ Saim, *Medeni Yargılama Hukuku*, 2. Baskı, C. I, İstanbul 1977.

YAVUZ Nihat, *İtirazın İptali, Menfî Tespit ve İstirdat Davaları*, Ankara 2000.

YILDIRIM Mehmet Kamil, *Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi*, İstanbul 1990.

YILMAZ Dinçer, *Medeni Usul Hukukunda Davadan Feragate İlişkin Hükmelerin İdari Yargılama Usulünde Uygulanması*, (Danışman: Doç. Dr. Sema Taşpınar Ayvaz), AÜSBE, YYT, Ankara 2011.

YILMAZ Ejder, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Ankara 2012 (Şerh).

YILMAZ Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Yenilenmiş 3. bs., Ankara 2006 (Sözlük).

YILMAZ Ejder/ÇAĞLAR Tacar, *Tebliğat Hukuku C. 1*, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 1999.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://www.ictihatlar.net>

<http://www.kazanci.com>